УДК 658.155:338.27

Кравченко Ольга Олексіївна
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи і страхування
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
Кравченко Ольга Алексеевна
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования
Киевский кооперативный институт бизнеса и права
Kravchenko Olha
Doctor of Economics Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Кутя Наталія
магістр спеціальності «Фінанси і кредит»
Киевский кооперативный институт бизнеса и права
Кутя Наталья
магистр специальности «Финансы и кредит»
Киевский кооперативный институт бизнеса и права
Kutya Natalia
postgraduate student of specialty «Finance and credit»
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

ПРОГНОЗУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

PREDICTION OF ENTERPRISES PROFITS IN AN INSTABLE ECONOMY

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню специфіки прогнозування прибутку підприємств в умовах нестабільної економіки. Показано, що нестабільність середовища негативно впливає на прибутковість підприємств. Виділено комплекс факторів, які обумовлюють рівень непередбачуваності ринкового середовища: соціально-політична нестабільність, низька ефективність державного регулювання національної економіки, нестійкість нормативно-правової бази, знецінення національної валюти, «в'язкість» економічного середовища.*

Визначено вимоги до управління прибутком, а саме комплексний характер, швидка управлінська реакція, багатоваріантність рішень, базування на стратегічних напрямах розвитку підприємства. Запропоновано модель формування прибутку, яка враховує ресурсний потенціал, попит на продукцію, параметри системи управління, а також фінансові наслідки функціонування підприємства. Обґрунтовано необхідність зміни критерію ефективного управління з максимізації прибутку на забезпечення отримання його достатнього рівня з урахуванням динаміки процесів у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Визначено задачі управління прибутком підприємств: оптимізація прибутку з урахуванням попиту на продукцію та ресурсного потенціалу, забезпечення достатньо високої якості прибутку, формування достатніх фінансових ресурсів, створення умов для збільшення ринкової вартості. Показано, що величина отримуваного прибутку є відображенням спроможності підприємства своєчасно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, своєчасно адаптуватися до них. При цьому прибуток є елементом системи як до пасивної, так і активної адаптації.

Показано, що в умовах нестабільної економіки для прогнозування прибутку слід використовувати моделі прогнозування, які будуть коректно описувати його формування на конкретному підприємстві у вигляді функціонального зв'язку. Визначено, що така модель має задовольняти таким вимогам: бути достатньо гнучкою для безперервного врахування

виникаючих змін, забезпечувати своєчасну реакцію на зміни в ринковому середовищі. Запропоновано прогнозування прибутку підприємств здійснювати на основі адаптивного підходу, який дозволяє безперервно враховувати якісні і кількісні зміни. Обґрунтовано доцільність використання моделей, які базуються на процедурі експоненціального згладжування.

Ключові слова: *прибуток, підприємство, прогнозування, модель, нестабільна економіка.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию специфики прогнозирования прибыли предприятий в условиях нестабильной экономики. Показано, что нестабильность среды негативно влияет на прибыльность предприятий. Выделен комплекс факторов, обуславливающих уровень непредсказуемости рыночной среды: социально-политическая нестабильность, низкая эффективность государственного регулирования национальной экономики, неустойчивость нормативно-правовой базы, обесценивание национальной валюты, «вязкость» экономической среды.*

Определены требования к управлению прибылью, а именно комплексный характер, быстрая управленческая реакция, многовариантность решений, базирование на стратегических направлениях развития предприятия. Предложена модель формирования прибыли, которая учитывает ресурсный потенциал, спрос на продукцию, параметры системы управления, а также финансовые последствия функционирования предприятия. Обоснована необходимость изменения критерия эффективного управления с максимизации прибыли на обеспечение получения её достаточного уровня с учетом динамики процессов во внутренней и внешней среде. Определены задачи управления прибылью предприятий: оптимизация прибыли с учетом спроса на продукцию и ресурсного потенциала, обеспечение достаточно высокого качества прибыли, формирования достаточных финансовых ресурсов, создание условий для увеличения рыночной стоимости. Показано, что величина получаемой прибыли является отражением способности предприятия своевременно реагировать на изменения во внешней среде, своевременно адаптироваться к ним. При этом прибыль является элементом системы как пассивной, так и активной адаптации.

Показано, что в условиях нестабильной экономики для прогнозирования прибыли следует использовать модели прогнозирования, которые будут корректно описывать её формирование на конкретном предприятии в виде функциональной зависимости. Определено, что такая модель должна удовлетворять следующим требованиям: быть достаточно гибкой для непрерывного учета возникающих изменений, обеспечивать своевременную реакцию на изменения в рыночной среде. Предложено прогнозирования прибыли предприятий осуществлять на основе адаптивного подхода, который позволяет непрерывно учитывать качественные и количественные изменения. Обоснована целесообразность использования моделей, основанных на процедуре экспоненциального сглаживания.

Ключевые слова: *прибыль, предприятие, прогнозирование, метод, нестабильная экономика.*

Summary. *The article investigates the specificity of the prediction of enterprises profits in an instable economy. It is shown that the instability of the environment adversely affects the profitability of enterprises. It is highlighted a set of factors that lead to the level of unpredictability of the market environment: the socio-political instability, low efficiency of state regulation of the national economy, the instability of the legal framework, the depreciation of the national currency, «viscosity» of the economic environment.*

The requirements for the management of enterprises profits are defined, namely, comprehensive, rapid management response, multiplicity of solutions, basing on the strategic directions of development of the enterprises. Is proposed the model of profits formation, which takes into account the resource potential, the demand for products, parameters of management system and the financial implications of the operation of enterprises. The necessity of changing the criterion of effective management to maximize profits at ensuring receipt of its adequate level taking into account the dynamics of the processes in the internal and external environment is substantiated. The management tasks of enterprises profits are defined: profits optimization, taking into account demand for production and resource potential, ensuring a sufficiently high quality of profits, the formation of sufficient financial resources, creating conditions for increasing the market value. It is shown that the amount of profits reflects the company's ability to react promptly to changes in the external environment. This profit is an element of a system of both passive and active adaptation.

It is shown that in a instable economy to predict the profits should be used forecasting models that will correctly describe its formation on a particular enterprises in a functional relationship. It has been determined that such a model should meet the following requirements: to be flexible enough to account for continuous changes, to ensure a timely response to changes in the market environment. It is proposed forecasting of enterprises profits to carry out in an adaptive approach, which allows to continuously taking into account the qualitative and quantitative changes. The expediency of using models based on exponential smoothing procedure is substantiated.

Key words: *profits, enterprises, prediction, method, instable economy.*

Постановка проблеми. В умовах ринкового середовища підприємства отримали реальну самостійність, наслідком чого стала необхідність підвищення ефективності управління виробничо-економічною та фінансовою діяльністю для отримання стабільного прибутку як основного джерела формування власних фінансових ресурсів, достатніх не тільки для забезпечення безперервної операційної діяльності, а й цілеспрямованого розвитку. Однак слабка прогнозованість соціально-економічних процесів у державі та світі стала однією з причин зниження ефективності управління підприємствами. Так, рентабельність операційної діяльності підприємств в Україні протягом 2011–2014 рр. постійно зменшувалася, а у 2014 р. рівень збитковості склав 4,1% (табл. 1). Ситуація дещо покращилася у 2015 р. — рентабельність зросла до 1,0%, а кількість суб'єктів господарювання, які отримали збиток зменшилася з 34,5% до 26,7%. Однак така ефективність операційної діяльності є незадовільною і ставить підприємства на межу виживання. Це обумовлює необхідність постійного удосконалення методів управління прибутком відповідно до умов і вимог ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми управління прибутком підприємств достатньо широко розглянуті в наукових працях провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме І. Т. Балабанова, І. О. Бланка, В. В. Бочарова, В. В. Ковальова, Л. А. Костирко, Р. Брейлі, Е. Ф. Брігхема, С. Майерса, Дж. К. ван Хорна, Дж. Ф. Хьюстона [2–9] та ін. Визнаючи наукову і практичну цінність їх досліджень, слід зазначити, що середовище, в якому функціонують підприємства, задає свої «правила гри» і, тим самим, впливає на процеси формування та розподілу їх прибутку. В умовах нестабільної економіки ці правила можуть змінюватися дуже швидко і призводити до непрогнозованого зменшення прибутку навіть у короткостроковій перспективі. Тому в умовах підвищення невизначеності майбутнього необхідно проводити подальші дослідження щодо прогнозування прибутку для коректного його планування і, як наслідок, ефективного управління формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємства

Тому **метою статті** є дослідження специфіки прогнозування прибутку підприємства в умовах нестабільної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління прибутком є процесом прийняття рішень щодо його формування, розподілу та використання із врахуванням особливостей виробничо-економічної діяльності підприємства та параметрів ринкового середовища. В умовах нестабільності здійснювати управління підприємствами, зокрема його прибутком, дуже складно через нестійкість та непередбачуваність якісних і кількісних змін в національній та світовій економіці. Така непередбачуваність є результатом дії комплексу факторів, основними з яких є такі: (а) соціально-політична нестабільність у державі; (б) низька ефективність державного регулювання національної економіки; (в) нестійкість нормативно-правової бази, зокрема податкової; (г) знецінення національної валюти внаслідок інфляції; (д) «в'язкість» економічного середовища, тобто складнощі переміщення (залучення) необхідних ресурсів для виробництва продукції.

В таких умовах управління прибутком (1) має носити комплексний характер і охоплювати всі напрями діяльності підприємства; (2) враховувати необхідність швидкої управлінської реакції при виникненні дестабілізуючих ситуацій у зовнішньому та внутрішньому середовищі; (3) передбачати розробку багатоваріантних рішень для врахування альтернативних можливостей формування та використання прибутку; (4) базуватися на стратегічних напрямах розвитку підприємства.

Це обумовлює необхідність зміни підходу до формалізації критерію ефективного управління прибутком підприємств. Так, у якості критерію має бути не його максимізація (за неокласичною теорією), а забезпечення отримання достатнього рівня прибутку з урахуванням динаміки розвитку (еволюції) процесів у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства. Відповідно, задачами управління прибутком будуть: (а) оптимізація

Таблиця 1

Результати операційної діяльності підприємств у 2011–2015 рр.

Показники	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Результат від операційної діяльності, млн грн.	186600,8	146404,8	108626,3	-133698,7	42155,2
Витрати операційної діяльності, млн грн.	3164788,0	2938536,6	2790647,9	3296514,5	4149202,2
Рівень рентабельності (збитковості), %	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0
Чистий прибуток (збиток), млн грн.	67797,9	35067,3	-22839,7	-590066,9	-373516,0
Підприємства, які одержали прибуток, %	63,5	63,0	65,0	65,5	73,3

Джерело: складено авторами на основі даних Державної служби статистики України [1]

величини прибутку з урахуванням потенційного попиту на продукцію та існуючого ресурсного потенціалу для її виробництва; (б) забезпечення високої якості прибутку, тобто його зростання має забезпечуватися в основному в процесі операційної діяльності, а також капітальних вкладень у розвиток підприємства; (в) формування власних фінансових ресурсів, достатніх для фінансування операційних витрат, капітальних вкладень та погашення зобов'язань; (г) створення умов для збільшення ринкової вартості підприємства.

При такому підході будь-яке підприємство слід розглядати як складну систему, яка постійно «перевіряється на міцність» через випадкові зміни зовнішнього середовища [11], а величину отримуваного прибутку — як показник спроможності підприємства своєчасно реагувати на ці зміни, адаптуватися до них. Тоді модель формування прибутку можна представити у такому вигляді:

$$FR(t)\ P(t) = RP(t) \times D(t) \times EM(t) \to FR(t+1) \Rightarrow$$
$$\Rightarrow FR(t+1) \times FN(t+1) \to P(t+1), \qquad (1)$$

де $P(t), P(t+1)$ — величина прибутку, отриманого у поточному (t) та наступному $(t+1)$ періодах відповідно;

$RP(t)$ — ресурсний потенціал у період часу t;

$D(t)$ — попит на продукцію;

$EM(t)$ — параметри системи управління підприємства;

$FR(t+1)$ — доступні фінансові ресурси в період часу $t+1$;

$FN(t+1)$ — фінансові наслідки для підприємства (фінансовий стан, платоспроможність, ліквідність).

Здатність до адаптації є важливим критерієм функціонування в нестабільному середовищі: у 90-ті роки XX ст., коли рівень нестабільності середовища був надзвичайно високим, біля 48% підприємств виживали за рахунок пасивної (орієнтація на пристосування до існуючого середовища для отримання найкращої ефективності в ньому), а 44% — за рахунок активної (орієнтація на зміну середовища, в якому функціонує підприємство для забезпечення бажаної ефективності) адаптації [12, с. 182]. У першому випадку прибуток може розглядатися як резерв підтримки платоспроможності та ліквідності підприємства при виникненні небажаних змін в його зовнішньому та внутрішньому середовищі. У другому випадку прибуток виступає як джерело фінансових ресурсів, за допомогою яких підприємство впливатиме на зовнішнє середовище, підстроюючи його під свої потреби.

В таких умовах використовувати стандартні методи прогнозування, які базуються на перенесенні минулих тенденцій у майбутнє, не можна, а необхідно будувати модель прогнозування, яка буде коректно описувати у вигляді функціонального зв'язку формування прибутку на конкретному підприємстві. При цьому обрана модель прогнозування прибутку має задовольняти таким вимогам: вона має (1) бути достатньо гнучкою для безперервного врахування змін у виробничо-економічній та фінансовій діяльності підприємства; (2) забезпечувати своєчасну реакцію на кількісні й якісні стрибкоподібні зміни у ринковому середовищі.

При прогнозуванні такого складного показника як прибуток також слід враховувати зворотній зв'язок між прогнозом (передбаченням) і управлінським рішенням, яке буде прийматися на його основі. З одного боку, в умовах нестабільної економіки переважна більшість процесів у зовнішньому середовищі є некерованою, тому вироблення управлінських рішень має орієнтуватися на отримання прогнозного (бажаного) стану об'єкта очікуваному значенню, тобто отримання необхідного розміру прибутку з бажаною якістю. З іншого боку, прийняте рішення з урахуванням зробленого прогнозу може призвести до його саморуйнування, тобто до його нереалізації у майбутньому. Тому результатом прогнозування має бути отримання інформації щодо очікуваного прибутку для вироблення обґрунтованих виробничих і фінансових планів на короткострокову та довгострокову перспективу.

Підходом, який задовольняє цим вимогам є адаптивне прогнозування. Його характерною особливістю є здатність безперервного врахування якісних і кількісних змін у динаміці процесів, які досліджуються, за рахунок надання більшої інформаційної цінності даним, що отримані у періоди часу, найближчі до моменту прогнозування, Це дозволяє оновлювати прогнози достатньо швидко, за допомогою нескладних математичних процедур і, як наслідок, своєчасно корегувати управлінські рішення для отримання бажаного або можливого прибутку.

Серед адаптивних моделей найбільше розповсюдження отримали ті, що базуються на процедурі експоненціального згладжування. Це пояснюється тим, що такі моделі дозволяють отримувати верифіковані результати в умовах нестабільного середовища, тобто коли відсутня достовірна інформація про динаміку як окремих економічних процесів, так і зовнішнього середовищ в цілому.

Висновки та пропозиції. Отже, управління прибутком має орієнтуватися на забезпечення його достатнього рівня для поточного функціонування та розвитку підприємства з урахуванням особливостей еволюції ринкового середовища. Величина отримуваного прибутку є відображенням спроможності підприємства своєчасно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, тому прогнозування прибутку має здійснюватися за допомогою моделей адаптивного прогнозування, які базуються на процедурі експоненціального згладжування (Брауна або Хольта).

Література

1. Діяльність підприємств / Державна служба статистики [Електронний ресурс] — Режим доступу: // http://www.ukrstat.gov.ua/.
2. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом / И. Т. Балабанов. — М.: Финансы и статистика, 2006. — 384 с.
3. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. — М.: Ника–Центр, Эльга, 2008. — 512 с.
4. Бочаров В В. Финансовое моделирование / В. В. Бочаров. — СПб.: Питер, 2000. — 208 с.
5. Ковалев В. В. Управление денежными потоками, прибылью и рентабельностью / В. В. Ковалев. — М.: Проспект, 2008. — 336 с.
6. Костирко Л. А. Фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств: проблеми, інструменти, перспективи: [монографія] / Л. А. Костирко, Е. В. Чернодубова. — Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. — 180 с.
7. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс. — М.: «ОЛИМП–БИЗНЕС», 1997. — 1120 с.
8. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 800 с.
9. Brigham E. F. Fundamentals of financial management / E. F. Brigham, J. F. Houston. — Mason: Cengage Learning, 2009. — 752 p.
10. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер. — М.: Дело, 2002. — 536 с.
11. Агеева Н. Г. Основы менеджмента / Н. Г. Агеева, О. Н. Дмитриев, Э. С. Минаев. — М.: Высшая школа, Доброе слово, 2002. — 359 с.

References

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2011–2015), «Activity of enterprises», available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 20 December 2016).
2. Balabanov, I.T. (2006), Osnovy finansovogo menedzhmenta. Kak upravlyat' kapitalom [Fundamentals of financial management. How to manage capital], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
3. Blank, I.A. (2008), Upravleniye pribyl'yu [Profits management], Nika-Tsentr, El'ga, Moscow, Russia.
4. Bocharov, V.V. (2000), Finansovoye modelirovaniye [Financial modeling], Piter, Saint Petersburg, Russia.
5. Kovalev, V.V. (2008), Upravleniye denezhnymi potokami, pribyl'yu i rentabel'nost'yu [Management of cash flow, profits and profitability], Prospekt, Moscow, Russia.
6. Kostyrko, L.A. and Chernodubova, E.V. (2013), Mekhanizm zabezpechennya pributkovosti pidpryyemstv: problemy, instrumenty, perspektyvy [The financial mechanism to ensure the profitability of companies: challenges, tools, perspectives], Noulidzh, Luhans'k, Ukraine.
7. Braley, R. and Myers, S. (1997), Printsipy korporativnykh finansov [Principles of Corporate Finance], Olimp-Biznes, Moscow, Russia.
8. Van Horn, J.K. (2000), Osnovy upravleniya finansami [Fundamentals of financial management], Finansy i statistika, Moscow, Russia.
9. Brigham, E.F. and Houston, J.F. (2009), Fundamentals of financial management, Cengage Learning print, Mason, USA.
10. Nelson, R. and Winter, S. (2002), Evolyutsionnaya teoriya ekonomicheskich izmeneniy [Evolutionary theory of economic change], Delo, Moscow, Russia.
11. Ageyeva, N.G., Dmitriyev, O.N. and Minayev, E.S. (2000), Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of management], Vysshaya shkola, Dobroye slovo, Moscow, Russia.